

Munich Personal RePEc Archive

Gradual liberalization of imports in the Hungarian economy: preconditions, possibilities and expected results

Gács, János

KOPINT-DATORG Institute for Economic and Market Research
and Informatics

April 1986

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/60893/>

MPRA Paper No. 60893, posted 26 Feb 2015 22:24 UTC

A fokozatos importliberalizálás megvalósításának feltételei, lehetősége és várható következményei a magyar gazdaságban

GÁCS JÁNOS

Az importliberalizálástól való — sokszor megalapozatlan — félelmek nem indokolják, hogy a gazdaság örökre lemondjon a gazdasági egységek szabadabb importbeszerzésével és az importversennyel együttjáró előnyökről. Fel kell mérni, hogy milyen feltételek mellett lehetne sikeres a tőkés import előbb részleges, majd fokozatosan teljessé váló liberalizálása. Tény, hogy a mai gazdasági-intézményi és szabályozási rendszer számos vonása akadályozná az importliberalizálás előnyös hatásainak kibontakozását. Ezért szükség van arra, hogy kidolgozásra kerüljön az importliberalizálás hosszú távú koncepciója. E koncepciónak többek között tartalmaznia kellene, hogy az importliberalizálással párhuzamosan milyen intézményi, mechanizmusbeli változások segítsék elő az import iránti kereslet korlátozását, a differenciált protekcionizmus bevezetését, valamint a hazai árszínvonal és árárányok megfelelő alakítását. Ugyancsak terveket kell kidolgozni arra vonatkozóan, hogy az importversennyel szembekerülő hazai vállalatok erőforrásait szabadabban átcsoportosíthassák és mai értékesítési köztétéseiktől megszabadulhassanak. Az import liberalizálása tehát átfogó koncepciót kíván, amelynek kialakításában a külkereskedelmi irányítás mellett minden bizonnyal részt kell vállalnia a pénzügyi irányításnak, az árpolitikának és az iparpolitikának is.*

A gazdaságirányítás 1968-as reformja óta sem a tudományos kutatás, sem a gazdaságirányítás köreiben nem vizsgálták meg átfogó módon a tőkésimport-szabályozás eddigi tapasztalatait, továbbfejlesztésének, liberalizálásának lehetséges, illetve kívánatos módjait. Erre csak részben ad magyarázatot az az indoklás, hogy az

* Ez a cikk nem egy önálló kutatás terméke, úgy született, hogy egy munkaköri feladat kapcsán a szerzőnek össze kellett foglalnia saját és munkatársai gondolatait az import részleges liberalizálásáról. Ez az eredetileg hivatali munkaanyag a szokásosnál hosszabb és átfogóbb jellegű lett, ezért kisebb tanulmánynak is tekinthető. A szerző a tanulmány gondolatmenetének felvázolása során nagy hasznát vette kollégái — Deák János, Hamar Judit, Lányi Kamilla és Oblath Gábor — publikált és kisebb belső használatú írásainak, a tanulmány végleges szövegének kialakításához pedig rendkívül komoly segítséget jelentettek a Lányi Kamillával és Oblath Gáborral folytatott beszélgetések. Az importliberalizálás téma aktualitására utal az a tény, hogy a tanulmány első változatának megírása idején, attól teljesen függetlenül született meg Riecke Werner [1985] írása, amely a leértékelés és az infláció összefüggéseinek elemzése kapcsán a tanulmányban kifejtettekhez hasonló gondolatmenettel, az itt leírtakkal egybecsengő következtetésekre jut.

utóbbi évtizedben a romló fizetésimérleg-helyzet többször is — az adott szabályozási rendszeren belüli — importrestrikciókat kényszerített ki, illetve hogy az import-szabályozás megvitatása nemzetközi prezentációs nehézségeket vetett volna fel.

A múltban és ma is gyakran teszik fel a kérdést, hogy lehet-e éppen most (1984-ben, 1985 végén, az 1986-os év indulásakor) olyan megnyugtató fizetésimérleg-helyzetről beszélni, amely mellett reális esélye lenne az importszabályozás liberalizálásának? Véleményünk szerint a gondolkodást, a lehetséges alternatívák felvázolását és egybevetését semmi esetre sem szabad az adott hónap vagy negyedév aktuális feszültségeinek megkötnie. Ugyanakkor elméleti megfontolások és számos fejlődő ország importliberalizációs tapasztalatai is azt mutatják, hogy a behozatali restrikciók leépítéséhez nem kizárólag nagyon kedvező fizetésimérleg-helyzetben lehet és érdemes hozzákezdeni. A részleges liberalizáció következtében előálló import-növekedést ugyanis rövid távon egyéb — piacibb — eszközökkel vissza lehet fogni (így a hazai valuta leértékelésével, vámok, illetékek ideiglenes bevezetésével s az import iránti kereslet általános gazdaságpolitikai eszközökkel befolyásolt visszafogásával).¹

A tőkés import liberalizálásán olyan intézményrendszeri, gazdaságpolitikai lépéssorozatot értünk, amelynek végén minden gazdasági egység számára lehetővé válik, hogy jövedelmét saját döntése alapján fordíthassa beszerzésre, vagyis néhány kereskedelempolitikai megfontolást figyelembe véve lényegében bármely országból, bármely szállítótól, bármely árut vagy szolgáltatást — egy tételeslen meghatározott szűk kört kivéve — saját döntésének megfelelő mértékben megvásárolhasson.

E liberális importbeszerzési rendszer a mai helyzetből kiindulva több ok miatt is csak fokozatosan épülhet ki. Egyrészt hosszabb időt vesz igénybe azoknak a feltételeknek a kialakítása, amelyek között az importverseny túlnyomórészt egészséges hatásokat vált ki a magyar gazdaságban. (E feltételeket részletesen tárgyalja a cikk 4. része.) Szükséges ugyanakkor egy átmeneti szakasszal számolni, amelynek során a magyar vállalatok az új helyzethez igazítják beszerzési viselkedésüket (ezen keresztül a beszerzéssel összefüggő gazdálkodási tevékenységüket), valamint kialakítják kereskedelmi, termelési stb. stratégiájukat az olyan importtal kapcsolatban, amely a jövőben saját értékesítési piacaikat veszélyeztetheti.

Az importverseny erősödése nemcsak a beszerzés és értékesítés mai rendszerét alakítja gyökeresen át, hanem átrendezi a vállalatok pozícióit, tevékenységeik és termékeik hatékonysági sorrendjét, eladhatósági esélyeit. Így, még ha a vállalatok viszonylag felkészültek lennének az új helyzetre, akkor is biztosítani kellene egy átmeneti időszakot, hogy a szükségszerűen kialakuló feszültségek (egyes tevékenységek megszűnése, vállalatok tönkremenése, áremelkedés) makroszinten ne kumulálódjanak, s okozzanak zavaró egyensúlyi problémákat.

Közismert, hogy a fokozatosan bevezetésre kerülő reformok eredményességét sajtós veszélyek fenyegetik. A részlegesen bevezetett reformintézkedések a konzervatív környezetben hatásukat veszthetik, illetve nem várt mellékhatásokat idézhetnek elő. Ugyanakkor könnyen előfordulhat, hogy a kezdeti kedvezőtlen tapasztalatokat, de a reformlépésektől teljesen független negatív gazdasági-társadalmi fejleményeket is a reform számlájára írják, s ez tervezett továbbvitelének elodázásához vagy elvetéséhez vezethet.

Amikor e veszélyek ellenére mégis egy *először részleges, majd fokozatosan teljessé váló importliberalizációra* teszünk javaslatot, akkor figyelembe vesszük egyrészt, hogy a mai feltételek között (melyeket a továbbiakban részletesen elemzünk) egy teljes liberalizálás milyen romboló hatással lenne a gazdaságra, másrészt hogy a li-

¹ Erről lásd Bhagwati [1978] és Krueger [1978] átfogó elemzését.

beralizálás ilyen alapon való további elodázása milyen hatékonysági előnyöktől és ösztönzőktől fosztaná meg a magyar gazdaságot. E cikk 5. részében leszögezzük, hogy a részleges importliberalizálásnak csak akkor van értelme, ha az a teljes importliberalizálás kidolgozott, meghirdetett és a legfelső döntéshozói szinten elfogadott hosszú távú koncepciójába illeszkedik. Úgy gondoljuk, egy ilyen hosszú távú koncepció nemcsak azért szükséges, hogy a részintézkedések összefüggéseit, konzisztenciáját megteremtse, hanem hogy valamiféle biztosítékot nyújtson arra, hogy a liberalizálást a kezdeti lépések után nem fogják berekeszteni.

Mint már utaltunk rá, nem tekintjük a fokozatos importliberalizálással szükségszerűen együttjáró jelenségnek a hirtelen gyors importnövekedést. Ilyen importfelfutás a leginkább restriktív, agyonszabályozott, a vállalatok gazdasági kalkuláción alapuló önálló döntéseit nem hasznosító rendszerekben is előfordulhat. Egy megfelelően felépített, gazdasági korlátokat alkalmazó importszabályozási rendszerben az importbeszerzés szabadságának növekedése nem vezet szükségszerűen korlátlan mértékű beszerzéshez. Ugyanakkor, ha a liberalizáció nem is mutatkozik meg azonnali importnövekedésben, attól még előnyös hatásainak jó része kibontakozhat. A realisabb, a termékek szűkösségét jobban kifejező árviszonyok, a vállalatok beszerzésre vonatkozó döntési szabadságának növekedése, az importhelyettesítés valószínűs gazdasági értékelése (kellő exportösztönzés mellett) jelentős strukturális átalakulást indíthatnak el. Ez tartalmazni fogja a nem hatékony importbeszerzések elhagyását, az import hatékonyabb felhasználását, a valóban valószínűs gazdaságos importhelyettesítési és exportcélú termelés kiterjedését, s így épp ez a meginduló strukturális átalakulás fogja lehetővé tenni a restriktciók fokozatos feloldását, a szabadabb importálás lehetőségének teljesebb kihasználását.

A következőkben a behozatal részleges, majd fokozatosan teljessé váló liberalizálásának feltételeit, lehetőségeit vizsgáljuk meg. Egy ilyen elemzésnek a liberalizálás különböző várható, előbb vagy később megmutakozó előnyös következményei mellett természetesen annak rövid és hosszú távon várható esetleges hátrányos hatásait is számba kell vennie (erre kerül sor a cikk 3. részében). Az importliberalizálást senki sem tekinti önmagában vett célnak vagy eszköznek: a szabadabb importszabályozás által elérni kívánt célok más intézményi és szabályozásbeli változásokat is megkívánnak. Ugyanakkor magának az importliberalizálásnak a sikere egyéb változások véghezvitelének is a feltétele. (Ezeket az összefüggéseket elemzi részletesen a 4. rész.)

Ha a jövőben fokozatosan kibontakozó importliberalizálás lehetőségeiről és feltételeiről egyértelmű, érvényes megállapításokat akarunk tenni, akkor ezt megelőzően mindenképp fel kell vázolni a kiinduló helyzet — meglehetősen ritkán vizsgált — jellegzetességeit, ezen belül elsősorban a tőkés import iránti kereslet és az importbeszerzési rendszer működésének mai meghatározó vonásait. A tanulmány következő 1. és 2. része ezzel foglalkozik.

1. A tőkés import iránti kereslet jellegzetességei

Annak ellenére, hogy 1968. január 1-jén és azóta is számos szervezeti változás és szabályozómódosítás szolgálta a vállalati önállóság, nyereségérdekeltség, költségérzékenység növelését, a tőkés import iránti kereslet az időszak egészét tekintve — Kornai megállapításait² átitelve — szinte korlátlan, szinte kielégíthetetlen-

² Lásd Kornai [1980] könyvét.

nek tekinthető, olyanak, amelynek nagyságát az importárak, az árfolyam, a vámok és egyéb költségek alig befolyásolják.

Ennek okait hosszan elemezhetnénk, itt csak két okcsoportra utalunk. Az egyik: a gazdaság általános túlfűtöttsége (ennek hatása restriktív időszakokban átmenetileg kevésbé érződik), erőforrás-korlátos jellege, a vállalatok tevékenységét meghatározó biztos, népgazdasági szempontok szerint minősülő szállítási-ellátási feladatok nagy aránya. A másik — az előzőektől nem teljesen független — ok: a tőkés import-termékek jellemzői (minőségük, megbízhatóságuk, szállítási feltételeik, a velük járó szolgáltatások) általában sokkal előnyösebbek, mint a belső és szocialista piacról beszerezhető termékek jellemzői, az esetleges árkülönbségeket pedig a felhasználó vállalatok előbb-utóbb kompenzálni tudják.

Egyéb tényezők mellett a vállalatoknak ez — az intézményi rendszerrel összefüggő — költségérzékenység teszi szükségessé a tőkés import szigorú központi szabályozását. Kétségtelen, hogy kisebb szerep hárulna az importmennyiség szabályozására, ha az ország nem lenne eladósodva, s az exporttal azonos nagyságú importot „engedhetne meg magának”; ha egy realisabb árfolyam drágábbá tenné az importot és kifizetődőbbé az exportot, ha a vállalatok általában erősebben lennének ösztönözve a tőkés kivitelre, s az exporttevékenység fokozásának feltételei jobbakk lennének. Mindezek azonban együtt sem hoznák egy szintre a vállalatok összes importkeresletét és a fizetésimérleg-megfontolások által meghatározott importvolument.

Az utóbbi években számos változás azt eredményezte, hogy a vállalatok számára az import beszerzési árának szerepe megnőtt: az általános restriktív nyomán korlátozott a vállalatoknál rendelkezésre álló elkölthető forintösszeg; a leértékelések, ha időlegesen is, növelték — a külső inflációt meghaladó mértékű belső infláció miatt relatíve olcsóbbá váló — import beszerzési árait; ugyanakkor a két évig érvényben tartott importalkatrész-illeték is emelte a beszerzés költségeit.

Az 1982—1984-es szigorú importkorlátozás procedúrái nyomán ugyanakkor romlottak az importbeszerzés jellemzői: hosszabb lett a beszerzési idő, bizonytalanabb a beszerzés létrejötte, a vételre szánt összeg hosszabb lekötése miatt pedig drágult az import.

Az importot felhasználó vállalatok az importkorlátozások mellett az áremelkedések, a jövedelemcsökkenés és a jellemzők romlásának hatására is csökkentették importkeresletüket, s számos korábbi importigényük kielégítésére más forrás után néztek. Ezt a változást azonban nem szabad túlértékelni. A vállalatok jól tudják, hogy nem az import eredeti jellemzői változtak meg, csak a közvetítés (engedélyezés, külkereskedelmi és TEK-vállalatok, MNB tevékenysége) eredményeként romlottak ezek a jellemzők. Egy esetleges importliberalizálás esetén ezt mindenképpen figyelembe vesszük, s keresletük azért is meg fog nőni, mert a restriktív években számos olyan importigényük kielégítéséről mondtak le, amelyet — ha lehetőségük lett volna rá — e rosszabb jellemzők mellett is fenntartottak volna. Ilyen irányú igényeik az elmúlt években felhalmozódhattak, illetve az alternatív beszerzési forrásokra vonatkozó rossz tapasztalataik nyomán intenzívebbé válhattak.

A beszerzési árak változásának és a felhasználható vállalati jövedelmek restriktívjának a hatását az importkeresleti viselkedésre nehéz pontosan értékelni, mindenestre valószínű, hogy az elmúlt évek változásai alapvetően nem módosították az importkereslet jellegzetességeit.

2. A magyar importszabályozási rendszer jellemző vonásai

A fejlett és fejlődő piacgazdaságok története és mai gyakorlata a mennyiségi importkorlátozások igen széles skáláját, sokféle módszerét vonultatta és vonultatja fel. Nem érdektelen felvázolni, hogy a magyar szabályozási gyakorlat a különféle módszereknek mely osztályába tartozik. Ez az áttekintés azért fontos, mert rámutathat arra, hogy az a fajta szabályozás, amelyet Magyarországon alkalmaztak, a különböző alanyokat milyen módon juttatta hátrányhoz (előnyhöz), mennyiben változna meg a különböző vállalatcsoportok, felhasználási területek helyzete egy esetleges részleges liberalizálás esetén, s mely módszerek, milyen időzítéssel vezetnének el egy hatékony liberalizáláshoz.

Magyarországon az importmennyiség szabályozása 1968 óta alapvetően nem meghirdetett kontingensekkel, nem pozitív vagy negatív listákkal, nem az engedélyezés formális eszközeivel folyik (ez alól kivételt képez az 1982 szeptembere és 1984 júniusa közötti időszak).³

Az 1970-es években *kiépült* az import szabályozásának egy olyan, jórészt informális elemekből álló gyakorlata, amelynek számos jellegzetessége a különböző változások során máig megőrződött. Ezt a szabályozást *konszenzusra épülő szabályozásnak* nevezzük. Alapvető jellegzetessége, hogy a külkereskedelmi irányító szervek az importszabályozás feladatának jó részét informálisan delegálják a külkereskedelmi és termelőeszköz-kereskedelmi (TEK) vállalatokhoz. Ezek a monopolhelyzetben levő kereskedelmi vállalatok a maguk területén az importfelhasználásról viszonylag jó áttekintéssel rendelkeznek, helyzetüknél fogva többé-kevésbé képesek az egyes importigények értékelésére, s a rendelést feladó felhasználó iparvállalatok beszerzési viselkedésének befolyásolására. Az importkorlátozás feladata mellett azonban informálisan felelősek a hozzájuk tartozó területek zavartalan anyag- és alkatrészellátásáért is. A felhasználó vállalatok a monopolista kereskedelmi vállalatokkal állandó alkut folytatnak az importanyagokért és -alkatrészekért, s ez azért nem fajul harccá, mert az iparvállalatoknak érdekük a jó viszony fenntartása a monopolista kereskedelmi vállalatokkal, s így jelentős önmérsékletet tanúsítanak importigényeik kialakításánál.

Az utóbbi években a behozatal szabályozásában ugyanakkor jelentős szerephez jutott a különböző tárcaérdekeket egyeztető Operatív Bizottság és annak munkacsoportjai is.

Az importszabályozás magyar rendszere 1982 előtt és azóta is alapvetően a bázisfelhasználásra épített: az import elosztását a felhasználó vállalatok múltbeli felhasználása erősen meghatározta. A bázis alapján odaítélt tőkés importon felüli importrész elosztásában jelentős szerepet játszik a felhasználó vállalatok alkuereje, az importfelhasználás szükségességét indokló aktuális feszültségek, kinyilvánított nép gazdasági prioritások, a felhasználó vállalat és az illetékes közvetítő vállalatok (külkereskedelmi és TEK-vállalatok) szakembereinek személyes viszonya stb.⁴

A bázisrendszer, számos előnye mellett, olyan negatív következményeket is maga után vont, hogy megmerevítette az importfelhasználás struktúráját. Ha egy vállalat termékszerkezet- vagy piacváltás, termelésbővítés miatt meg akarta változtatni a beszerzett inputok szerkezetét, illetve volumenét, hirtelen, gyors változtatásra

³ Itt és a továbbiakban is figyelmünket elsősorban a termeléshez felhasznált folyó inputok beszerzésére koncentráljuk. A beruházási gépbeszerzés, a fogyasztásicikk-import, valamint a közületek beszerzése a liberalizálás szempontjából szintén alapvető fontosságúak, mai beszerzési rendszerük azonban alapvetően eltér a folyó inputok importbeszerzési rendszerétől. Ezek vizsgálatára egy későbbi részletesebb elemzésben mindenképp külön ki kell majd térni.

⁴ A fentiek részletes kifejtését lásd a szerző korábbi tanulmányaiban [Gács, 1980/A; 1980/B].

az importbeszerzések területén igen kis esélye volt (és van). De még a lassú, fokozatos változás is megkívánta az ehhez szükséges indokok gyűjtését, az aktuális prioritásokhoz való kapcsolódást, befolyásos támogatók mozgósítását. Ha egy vállalat csupán a jó üzlet szempontjait követve kívánt volna több importanyagot vagy alkatrészt vásárolni, arra nem kapott volna lehetőséget.

A bázis feletti odaítélés aktuális prioritások alapján történik, ezek azonban gyakran kevésbé definiáltak és túlburjánzanak. De mégha egy prioritást, mint amilyen a hatékony tőkés export növelése, igyekeztek is következetesen érvényesíteni, nem alakult ki olyan rendszer, amely ezt a célt közvetett módon, a beszállítók, a beszállítók beszállítói stb., valamint az export infrastruktúrájának ilyen jellegű „támogatása” útján is szolgálta volna.

♣ A bázisrendszer és az importengedélyek odaítélés utáni adásvételének tilalma szükségszerűen merevítette meg az importfelhasználást egy másik oldalról is. Azok a felhasználó vállalatok, amelyeknek valamilyen okból már nem volt szükségük a tőkés beszerzésű importra (mondjuk, mert az adott célra többé-kevésbé megfelelő helyettesítő terméket találtak), igen nehezen mondtak le az adott input importbeszerzéséről, mert az importbeszerzés lehetősége a bázisrendszerben olyan „szerzett jognak” minősült, amelyet a vállalat jövőjét szem előtt tartva vétek lett volna feladni.

Piacgazdaságban, szabad árrendszer mellett a mennyiségi korlátozások import-szabályozás többféle módon biztosíthat előnyt az engedélyhez hozzájutó gazdasági egységek számára. A nem vagy csak részlegesen helyettesíthető minőségű import odaítélése különleges (kizárólagos) lehetőséget biztosít a felhasználónak az input továbbfeldolgozására, segítségével jól (esetleg nagy nyereséggel) eladható termék előállítására, illetve az importált késztermék kizárólagos (s így nagy nyereséget biztosító) továbbeladására. Amennyiben az import viszonylag könnyen helyettesíthető, s a hazai keresletet a kínálat (import és hazai termelés) nem fedezi, ez a túlkereslet akkor is jelentős járadékot biztosít az engedélyek tulajdonosainak.

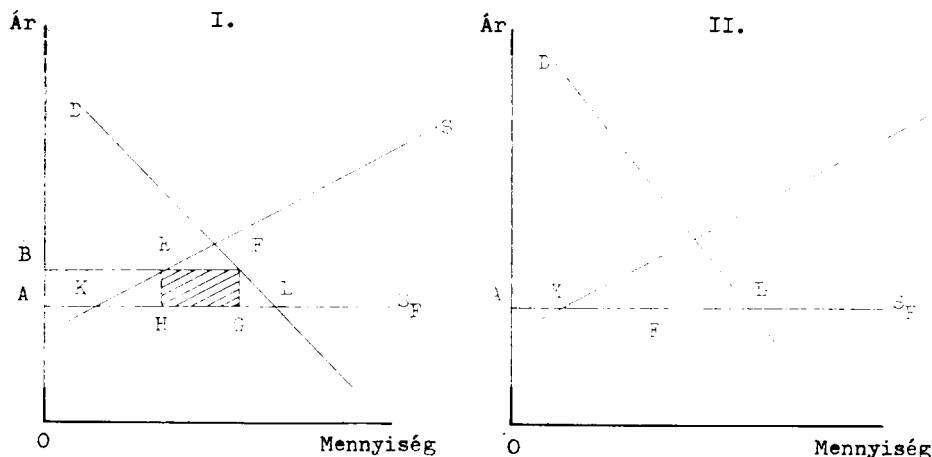
A magyar mennyiségi szabályozás és az árrendszer összefüggéseinek az a specialitásuk, hogy a kizárólagos termelési vagy eladási lehetőség, valamint a túlkeresleti helyzet nem tükröződik közvetlenül az importált és az azt helyettesítő hazai termék árának alakulásában. Ennek megfelelően az importengedéllyel rendelkező vállalatok számára az engedélyből származó előnyök nem jelennek meg közvetlenül nyereségtöbblet, illetve járadék formájában. A járadék megjelenését lehetővé tevő és az azt kizáró rendszer eltéréseit mutatja be a mellékelt ábra.

A magyar rendszerben tehát a túlkereslet hatására nem vagy esetlegesen emelkednek az árak, s így nincs, ami korlátozza az adott áru iránti keresletet, nincs, ami növelné az importhelyettesítő termelés gazdaságosságát, s ennek megfelelően az importkorlátok mellett nem alakul ki az egyensúly.⁵ Nem állítjuk azt, hogy itt az engedélytulajdonosok nem jutnak előnyhöz, csak azt, hogy ez az előny nem arányos az importált áru hazai szükségével és többnyire nem közvetlenül az árkülönbségek-ből származó járadékban testesül meg. Az engedélyből fakadó előnyöket tulajdonosaik közvetett módon realizálják: elsősorban az import vagy a segítségével előállított termék könnyű eladhatósága révén, illetve úgy, hogy az import felhasználásával gyártott termékeket viszonylag jó áron értékesítik.

A magyar mennyiségi szabályozásos rendszerben tehát fennmarad a hiány, s ez mind a nem helyettesíthető, mind a helyettesíthető termékek importálóinak monopolhelyzetet, eladásaik során — elsősorban nem nyereségszerzésre használható

⁵ Vö.: Oblath [1985] írását.

Importengedélyek utáni járadék megjelenése, illetve elmaradása

Magyarázat:

I. Mennyiségi korlátozásokat alkalmazó fejlődő ország (piacgazdaság) esete

D és S az adott termék hazai keresleti és kínálati görbéje, S_f a külföldi kínálat görbéje. KL mértékű import esetén AK hazai kínálat és KL import kielégítene a nemzetközi árszint meghatározta hazai keresletet. A kormány azonban csak EF mértékű importot enged be, amelyet eloszt az engedélytulajdonosok között. A kereslet és kínálat és ár interakciója nyomán a hazai ár BO-ra nő, a hazai kínálat BE lesz, az EF mennyiségű import engedélytulajdonosai EHFH tömegű (az importárban kifejezve BA/AO rátájú) járadékhoz jutnak (Bhagwati [1978] 2.1. ábrája alapján).

II. A magyar szabályozás egyes vonásait mutató eset

(Mennyiségi szabályozás és az importárkorlátnak megfelelő belső árképzés)

A kormány szintén EF mértékű importot enged be (itt KF), viszont általában nincs lehetőség a kereslet-kínálat eltérése esetén az áremelkedésre, az ár marad az AO szinten, FL mértékű hiány alakul ki. Az engedélytulajdonosok nem jutnak járadékhoz, a kereslet nem csökken, az importhelyettesítő kínálat pedig nem nő.

Megjegyzés:

— Az ábra igen elvont, csak részleges egyensúlyi esetre (egy termék piacára) érvényes, tökéletes (monopóliumoktól mentes) verseny feltételezése esetén. A II. séma nem tükrözi a szinte kielégíthetetlen import iránti keresletet.

— Az importengedélyekre képződő járadék egy részét az állam megfelelő vámokkal, adókkal elvonhatja, sőt megfelelő nagyságú vámok elvileg átvehetik a mennyiségi korlátozás szerepét, s azzal azonos reálhatásokhoz vezetnek.

— diktáló pozíciót biztosít. Az engedélytulajdonosok csak közvetetten érvényesíthetik és élvezhetik az engedélyekből fakadó előnyöket, s ezek az előnyök sem formájukban, sem mértékükben nem felelnek meg a piaci rendszerben kialakuló járadékoknak. Mivel a hazai árak nem tükrözik az importált áruk hazai szűkösségét, ezért a hazai helyettesítő termékek termelői sem kapnak a piaci rendszerben tapasztalható, az áruk szűkösségével arányos ösztönzést tevékenységük kiterjesztéséhez. Feltételezhető, hogy ezek a termelők a kellő ösztönzés elmaradása esetén is tevékenységüket, sok esetben központi ráhatásra, a hiány csökkentése érdekében kénytelenek bővíteni.

Az importmennyiség magyar szabályozásának speciális vonásai mellett érdemes jelzésszerűen megemlíteni azokat a hátrányokat is, amelyek mindenféle mennyiségi korlátozások rendszerben szükségszerűen megjelennek. A behozatal mennyiségi korlátozása olyan árstruktúrát alakít ki, hogy mellette a vállalati jövedelmek szükségszerűen a hatékonyságtól jelentős mértékben függetlenül alakulnak, s az export ösztönzőtsége háttérbe szorul az importhelyettesítéssel szemben. Importverseny

híján (illetve a hatóságok által szigorúan determinált importverseny mellett) a gazdasági verseny mértéke korlátozott, a szűkös erőforrások (tőke, munka, külföldi deviza) társadalmi szempontból nem hatékony módon osztódnak el. A behozatal összetételének merevségei és a sajátos árstruktúra akadályozzák a hazai vállalatokat abban, hogy a világpiac változásaira gyorsan reagáljanak.

3. A fokozatos importliberalizálás várható előnyös és hátrányos hatásai

Az importszabályozás liberális rendszerének létezik egy leegyszerűsített, tanácsokban szereplő leírása és egy a világ gazdaság működésének mindennapi gyakorlatában megjelenő képe. E két kép jelentősen eltér egymástól. Hagyományainak, szerkezetének, foglalkoztatási politikájának, érvényben levő két- és többoldalú elkötelezettségeinek megfelelően szinte minden ország alkalmaz korlátozó intézkedéseket a behozatal szabályozásában. Nemcsak a fizetési mérleg-egyensúly gondokkal küzdő vagy egész gazdaságukat védeni kényszerülő, a gazdasági fejlődés elején álló államok térnek el a tisztán liberalizált modelltől, hanem olyan fejlett, integrált, diverzifikált gazdaságok, mint az Amerikai Egyesült Államok is, ha a dömping elleni védekezés, kulcsfontosságú hagyományos iparágak fennmaradásának biztosítása vagy épp kifejlődő iparágak időleges védelme ezt megkívánja.

Amikor mi a fokozatos importliberalizálás lehetőségét vizsgáljuk, akkor a való világban létezőkhöz hasonló liberalizált rendszer fokozatos bevezetésére gondolunk, arra, ahol az alapvetően liberális behozatali lehetőségeket az ország adottságainak, fő gazdaságpolitikai irányvonalának megfelelő, ideiglenesen alkalmazott korlátok egészítik ki.

Egy jövőbeli fokozatos importliberalizálás következményeit igen nehéz felbecsülni. Az előzőekben bemutattuk a hazai mennyiségi korlátozások rendszer hátrányos vonásait, s logikusnak tűnne, hogy e korlátok felszabadítása némi kellemetlen mellékhatások mellett épp és csakis ezen hátrányok megszűnéséhez vezetne. Valójában a képlet nem ilyen egyszerű, hiszen az importliberalizálás várható hatásait nem csupán az importszabályozás módja, hanem számos egyéb tényező is meghatározza. Ezek a következők: a hazai piac monopolizáltságának foka, az erőforrások átcsoportosításának lehetőségei, a hazai árképzés rendszere, a kivitel növelését elősegítő ösztönzők, a vállalatok költségérzékenysége, a vállalati bukás lehetőségei és az állami gyámkodás foka, a termelési-szállítási kötöttségek mértéke és jellege, a szocialista gazdaságokkal folytatott kereskedelem intézményrendszere és szabályozói, a nemzetközi kapcsolatok, kooperációk, tőke- és munkaerőmozgás lehetőségei stb.

A következőkben a teljesség igénye nélkül röviden sorra vesszük azokat a pozitív és negatív következményeket, amelyeket rövid és hosszú távon egy fokozatos importliberalizálás a mai gazdasági körülményekből kiindulva maga után vonhatna. A liberalizálás itt felsorolandó előnyös, illetve hátrányos következményei is bizonyos — egymástól gyakran eltérő — feltételek mellett következne be. Ennek megfelelően az előnyök és hátrányok egymással mechanikusan nem összegeezhetők, hiszen valamilyen adott gazdasági feltétel esetén egy előnyös következmény kialakulása egyben egy másik hátrány elmaradását is jelentené (illetve fordítva).

Előnyös következmények

— Azok a vállalatok, amelyek eddig nem jutottak hozzá magasabb műszaki színvonalú, jobb beszerzési feltételeket nyújtó inputokhoz, kooperációs gondokkal küzdöttek, most ezekhez hozzájutnának, értékesítésük összetételét változtathatnák, termelésüket esetleg növelhetnék, új tőkésexport-lehetőségek nyílhatnának meg előttük.

— Azoknál a termékeknél, ahol a tőkés import jelentősen olcsóbb az egyéb szempontokból azonosnak tekinthető, korábban beszerzett termékeknél, a szabadbá váló tőkés behozatal rövid időn belül kiszoríthatná a drága hazai vagy szocialista árut. Ez ármérséklődéshez vezethetne és javíthatná az olcsóbb inputot felhasználó exportőrök versenyfeltételeit.

Hátrányos következmények

— Már az előbbieken alkalmazott feltételes mód jelzi, hogy a liberalizált importinputok nemcsak a tőkés export fejlesztéséhez, hanem a hazai és szocialista értékesítés növeléséhez is hozzájárulhatnak (s ez a tőkés import liberalizálásakor kevésbé óhajtott gazdaságpolitikai cél). Ugyanakkor a viszonylag korlátlan importkereslet következtében a drágább tőkésimport-anyagok és -alkatrészek is kiszoríthatják az olcsóbb hazai termékeket, s ez árszintnövekedéshez vezethet.

— Már rövid távon is felmerülhet a relatíve magas ár, a gyengébb jellemzők miatt értékesíthetatlenné váló hazai termékek gyártóinál a fellépő gazdasági nehézségek enyhítésének gondja, s a szocialista partnerekkel kötött szerződések hasonló okokból felmerülő problémái.

A fokozatos importliberalizálás várható hatásai hosszabb távon

Előnyös következmények

— Azok a termelők, amelyek a belső piacon — versenytársak hiányában — korábban monopolpozícióba kerültek, az importverseny hatására domináns szerepüket elveszthetik, s vállalati magatartásukat kénytelenek lesznek megváltoztatni. Hasonlóképp a monopolpozíciók gyengüléséhez vezet az, hogy az importhoz jutás esélyei az importliberalizálás nyomán kiegyenlítődnek.

— Növekszik a termelővállalatok ösztönöztsége a műszaki fejlesztésre, a költségcsökkentésre, a korábbi monopolhelyzetből adódó nyereség csökkentésére, a vásárlói igényekhez való alkalmazkodásra és a termelői-kereskedelmi szolgáltatások fejlesztésére.

— Javulnak a tőkésexport-növelés feltételei (a jobb inputellátás és a belső verseny révén).

— Lehetségessé válik a gazdaságtalan hazai ellátási (esetleg szocialista szállítási) kötelezettségek olcsóbb import útján való teljesítése, a kapacitások gazdaságosabb, esetleg tőkés exportcélú termelésre való átváltása (szabadabb profilváltási lehetőségek esetén).

— Nagyobb a lehetőség arra, hogy a vállalatok jövedelme hatékonyságuk függvényében képződjön.

— A monopolpozíciók visszaszorulása várható: az erőforrások szűkösségét és a gazdaság komparatív előnyeit jobban figyelembe vevő termelési szerkezet a ráfordítások csökkenése révén egy alacsonyabb, az importárak által valóságosan behatárolt árszínthez és realisabb árarányokhoz vezet.

— Egyszerűsödik az importszabályozás.

Hátrányos következmények

— Hatékony protekcionista intézkedések nélkül az import hatására tönkremehetnek, megszűnhetnek stratégiai és éppen fejlődésben levő iparágak, illetve olyan ágazatok, amelyek a világon mindenütt védelmet élveznek (itt nemzetközileg általánosan elfogadott iparvédelmi intézkedésekre gondolunk).

— Az import által versenyre kényszerített hazai vállalatok a ma fennálló kötöttségek (értékesítési elvárások, tőkeáramlási és tőkéhez jutási akadályok, készletgazdálkodási megkötések, bér- és árszabályozási merevségek) mellett csak igen lassan vagy egyáltalán nem tudnának alkalmazkodni a versenyhelyzethez, s tönkremenésük aránya (s az emiatt szükségessé váló központi mentőakciók száma) igen nagy lenne.

4. Az importliberalizálással párhuzamosan megoldandó problémák

Az előzőekben láttuk, ahhoz, hogy egy részleges importliberalizálás népgazdasági szempontból előnyös következményei háttérbe szorítsák annak esetleges negatív hatásait, számos egyéb problémát kell rendezni, illetve a megoldásuk irányában céltudatos lépéseket tenni. Ezek a következők:

- az import iránti kereslet korlátozása;
- a differenciált protekcionizmus bevezetése;
- az erőforrás-átcsoportosítás lehetőségének biztosítása;
- az értékesítési kötöttségek feloldása;
- a hazai árszínvonal és árak megfelelő alakítása.

A következőkben az említett témaköröket részletesebben is áttekintjük.

Az import iránti kereslet korlátozása

Az importliberalizálás, ha azt nem kísérik az importkereslet visszafogására irányuló intézkedések, jelentős importnövekedéshez vezet. A behozatal liberalizálását elhatároló fejlődő országok ezt igen gyakran a fenti célra felvett pótlólagos külföldi hitelekkel finanszírozzák. Erre a jelen helyzetben Magyarországnak nemigen van lehetősége, s ezért itt még hangsúlyosabbá válik az importkereslet visszafogásának feladata. A fejlődő országok gazdaságaiban — tehát ott, ahol a vállalatok, vállalkozók beszerzési döntéseit a magyar vállalatokéinál érzékenyebben befolyásolja a beszerzendő áru költsége — ennek leggyakrabban alkalmazott módja az import drágítása, a hazai valuta leértékelése, illetve pótlólagos vámok, illetékek kiszabása útján, valamint az importkereslet visszafogása az összkereslet korlátozásának (restriktív gazdaságpolitika) segítségével.

Mielőtt a kereslet korlátozásának fenti eszközeit vizsgálánánk, ki kell térni arra, ami a fejlődő országok vállalatait a magyar vállalatoktól az importbeszerzés tekintetében a leginkább megkülönbözteti. Ez pedig a magyar vállalatok már említett,

szinte korlátlan importkereslete. Maga a jelenség igen összetett, felszámolása valószínűleg hosszú időt vesz majd igénybe. Minden olyan változás, amely arra irányul, hogy a vállalatok termelési, gazdálkodási döntéseiket önállóan hozzák, a szükséges erőforrásokhoz adminisztratív korlátozásoktól mentesen, a kereslet és kínálat befolyásolta piaci árakon jussanak hozzá, gazdálkodásuk eredményeit jelentős részben maguk realizálhassák, veszteségeik következményeit pedig maguk viseljék — minden ilyen változás közelebb visz ahhoz a helyzethez, amelyben a tőkésimport-beszerzésnél jelentős szerephez jut majd annak beszerzési ára is.

Korábban említettük, hogy az elmúlt években egyéb tényezők és az általános restriktió hatására némileg csökkent a tőkés importra nehezedő keresleti nyomás. Tapasztalhattuk ugyanakkor azt is, hogy a „gyorsításra” vonatkozó központi intézkedések kinyilvánítása nyomán milyen mértékben növekedtek 1985-ben az importigények. Mélyebben meg kellene vizsgálni a restriktió és az importkereslet összefüggéseit a magyar gazdaságban ahhoz, hogy biztosabban jelezhessük előre az importkereslet viselkedését egy liberalizáltabb importszabályozási rendszerben. Mélyebb elemzés híján csupán valószínűsíthetjük, hogy csak a restriktív gazdaságpolitika nem lenne elegendő annak megakadályozására, hogy egy adott részterületen végrehajtott importliberalizálás nyomán akár annyira felszökjenek az importvásárlások, hogy igen rövid idő alatt, teljes mértékben kiszorítsák a versenyző hazai és szocialista származású árut.⁶

Ha ilyen mértékű importnövekedés nem elviselhető, akkor — a vállalati költségérzékenység már említett növelése mellett — szükség lenne a tőkés import drágítására is, legalábbis azon a területen, amelyen az importáru liberalizáltabb módon szerezhető majd be. Mint korábban említettük, a magyar importszabályozási rendszer sajátossága, hogy a belső árrendszer merevsége miatt a korlátozott mennyiségben importált termékek belső piaci ára nem emelkedik arra a szintre, amely mellett a kereslet és a kínálat egymással egyensúlyba kerülne. Ennek megfelelően az importra kettős keresleti nyomás nehezedik: nemcsak azért, mert az alacsonyan tartott áron nagyobb az áru iránti kereslet, hanem mert ez az alacsony ár nem ösztönzi eléggé a hazai ipart az importhelyettesítésre.

Az import drágítása tehát két célt is szolgálna: az import iránti kereslet visszaszorítását, és az importhelyettesítő hazai termelés ösztönzését.

Az import drágításának legkézenfekvőbb, bár sokféle egyéb gazdasági összefüggést is érintő módja a hazai valuta leértékelése. Ennek alkalmazása a fokozatos importliberalizálás minden szakaszában napirendre kerülhetne. Egy másik lehetséges eszköz erre a célra a liberalizált importtermékek vásárlását — legalábbis időlegesen — külön vámok vagy illetékek kivetésével drágítani. Új vámtételek bevezetése nyilván kereskedelempolitikai nehézségekbe ütközne. Különböző illetékek alkalmazása (mondjuk a külkereskedelmi vagy TEK-vállalatokhoz telepített kasszák révén) kevesebb gondot okozna, viszont olyan veszélyt rejtene magában, hogy a rendszer hamar áttekinthetetlenné válna, s olyan egyéb célokra is felhasználnák, amelyre az eredetileg nem lenne hivatott.

Az áruk egy nem jelentéktelen mértékű csoportjánál elég nyilvánvaló módon adódik egy, a kereslet időleges korlátozására szolgáló módszer. A termékek meg lehetőszen széles körében a tőkés eredetű áru aktuális árfolyamon számolt, vámmal és egyéb kereskedelmi költségekkel növelt ára jóval kisebb, mint a hazai vagy szocia-

⁶ Egy szélesebb területen végrehajtott importliberalizálás során már érezhetővé válna, hogy az import vásárlóerő-elfvonó hatása nyomán az import iránti összkereslet csökken. Az egyedileg magas vállalati importkeresletek együttesen ugyanis nem realizálódhatnának, mert a hazai piacon import útján kivont vásárlóerő együttesen csökkeneténél a hazai termékek iránti keresletet, ez csökkentené az ezeket előállító vállalatok jövedelmét, s így az importvásárlásokra fordítható összpengmennyiséget is. Vö.: Riecke [1985] cikkét.

lista eredetű termék hazai beszerzési ára. Elképzelhető lenne, hogy amennyiben a kezdeti részleges liberalizálás ilyen termékekre is kiterjedne, a nyugati piacokról importált termékek hazai árát központi előírásra — legalábbis egy ideig — az importárkorlátnál magasabb belföldi árhoz igazítanák, s ezzel korlátoznák az import iránti keresletet. Az állam az így keletkező járadékot elvonná. Ez a megoldás nyilvánvalóan azt is jelentené, hogy a szóban forgó termékek hazai termelőinek — legalábbis egy ideig — nem kellene szembenézniük valóságos árversennyel. Azért csak egy ideig, mert az árhatóság előre megszabná azt az időtartamot, ameddig a külföldi termék árát központilag eltérítené, s előre meghirdetné az áreltérítés leépítésének menetrendjét is. A hazai termelőknek így lenne idejük felkészülni a jövőre vonatkozóan előre beígért árdegresszió okozta változásokra. Addig is, amennyiben hazai piacukat meg akarják tartani, ösztönözve lennének a nyugati szállítókkal folytatott versenyre a szállítási feltételek és a szállítói szolgáltatások terén.

Mivel a hazai beszerzési piac igen összetett, mindenféle, akár nem is túl általános változás, mint a fentiekben javasolt is, a különböző részterületeken igenkeltető következményekkel járhat. Így például, ha a hazai ár érvényesítése mellett olyan területen történik liberalizálás, ahol korábban abszolút hiányhelyzet volt, ott a liberalizálás hatását nem csökkenti a mesterségesen magas ár, és így jelentős importtöblet alakulhat ki. Ugyanakkor más területen, ahol korábban a hazai igények egy részét olcsóbb importból elégítették ki drágább hazai és szocialista szállítások mellett, ott ha a liberalizálással párhuzamosan az importárat a hazai árhoz igazítják, az a kereslet korlátozása mellett árszínvonal-növelő hatású lehet.

Figyelembe kell venni azt is, hogy az olcsó importtermékek időleges drágítása, bár azzal az előnnyel járhat, hogy az import iránti kereslet korlátozását segíti, természetesen ki fogja oltani a liberalizálásnak azt a rövid távú nyereségét, hogy az olcsóbb import-inputok révén a magyar exportőrök javíthatják külpiazi versenyképességüket.

Azoknál a termékeknél, amelyeknél a tőkés import bekerülési ára magasabb a hazai termelésű vagy szocialista forrású termék áránál, ott elvileg már ez az árkülönbség okozhat visszafogottabb importkeresletet. Ha viszont a magasabb ár mégsem tántorítja el a felhasználókat attól, hogy a liberalizálás nyújtotta szabadabb importálási lehetőségeket minél teljesebben kihasználják, úgy nemcsak az import mennyisége fog nőni, hanem az adott termékcsoporton belül várható az árszínvonal emelkedése is.

Az import növekvő arányú vásárlása piaccgazdaságban — minden egyéb feltételt változatlanul véve — a hazai piacra jutó vásárlóerő csökkenésén keresztül deflációs hatással jár. Kérdés, hogy ez az összefüggés a magyar gazdaságban mennyire érvényesül: mennyire képes a belföldi termelői kínálat alkalmazkodni a megváltozott összk kereslethez, mennyire tudja megtartóztatni magát az állam az alkalmazkodási folyamatban rosszul járó, kihulló vállalatok monetáris vagy fiskális úton, vagy egyéb módszerekkel való kisegítésében (költségvetési juttatás, kedvezményes kölcsönök, állami megrendelések, szocialista kivitel engedélyezése stb.). S itt épp ahhoz a problémakomplexumhoz jutottunk vissza, amellyel ez a rész foglalkozik. Azok az intézményi és gazdaságpolitikai változások, amelyek a vállalatok költségérzékenységének növeléséhez járulnak hozzá, nemcsak az import iránti kereslet korlátozásához, hanem az importliberalizáció említett deflációs hatásának kibontakozásához is szükségesek.

Az importliberalizálás és így az importverseny bevezetése szükségessé teszi, hogy a gazdaságvezetés kialakítsa a differenciált protekcionizmusra vonatkozó koncepcióját. Ennek tartalmaznia kell, hogy a kormány mely ágazatokat, tevékenységeket kíván hosszú lejáratra mindenképpen protekcionista módon védeni (ilyen például a mezőgazdaság és az élelmiszer-termelés tetemes része); a koncepció kialakításakor meg kell jelölni azokat a fejlődésben levő ágazatokat, amelyeket a kormány különösen preferálni kíván, és meghatározni védelmük időtartamát, mértékét és módját; ugyanakkor le kell szögezni mint célkitűzést, hogy a kormány, ha szükségesnek tartja, protekcionista intézkedésekkel is segíteni fogja a válságágazatokat a krízisből való kilábalásban (ennek ellenében természetesen szabhat olyan feltételeket, mint például modernizálást és/vagy részleges leépítést).⁷

Az iparvédelmi koncepció ennél finomabb elemeire, melyek a részleges importliberalizálás helyével és fokozataival kapcsolatosak, a későbbiekben még visszatérünk.

Ha egy területen megszűnik az import mennyiségi korlátozása, akkor ott előtérbe kerül az alkalmazott vámok és illetékek iparvédelmi szerepe. Ezért, ha a jövőben az importártól eltérő árak érvényesítésére, importilletékek bevezetésére kerül sor (amint azt az előző alponthan az importkereslet korlátozása céljából javasoltuk), akkor ezt a gyakorlatot többek között egyeztetni kellene az iparvédelem koncepciójának elveivel is.

Az erőforrás-átcsoportosítás lehetőségének biztosítása

Már a részleges importliberalizálás is részleges importversenyhez vezet, amelyben a hazai gyártóknak nyilvánvalóan meg kell adni a lehetőséget arra, hogy helytálljanak. Erre hosszabb távon nem alkalmasak a mai tőkéhez jutási, tőkeátcsoportosítási, bérezési, anyag- és alkatrészbeszerzési, készletgazdálkodási, licencvásárlási stb. feltételek.

Jellemző módon a már liberalizált import által versenyre hívott hazai termelők erőfeszítéseit jelentősen akadályozná a még nem liberalizált import beszerzésének merev, bázisra épülő rendszere is, hiszen a vállalatok a folyamatosan felhasznált inputok és gépek jó részét nem szerezhethnék be a nekik megfelelő forrásból. Ezt a problémát semmi esetre sem olyan egyszerűen kellene megoldani, hogy teljes vertikumokat egy időben liberalizáljanak. Ekkor ugyanis a feldolgozott termék liberalizálására vonatkozó döntés automatikusan az összes alacsonyabb hazai fázist is kitenné — esetleg felkészületlenül — az importtal való versenynek. Ehelyett a felhasználási és szállítói struktúra elemzése alapján az egyes termelési fázisok liberalizálását — amennyire lehetséges — úgy kellene időzíteni, összehangolni, hogy bizonyos mértékben csökkentsék a liberalizált és nem liberalizált területek kapcsolódásánál szükségszerűen felmerülő feszültségeket.

Megfontolandó az is, nem lehetne-e már a liberalizálás első lépéseivel egy időben lehetővé tenni elvileg minden vállalat számára, hogy a teljes import bizonyos részéhez a mainál rugalmasabban, kevésbé bürokratikus módon, horizontális kapcsolatok révén jusson hozzá. Meg kellene vizsgálni az 1983—1984-es évek vállalatok közti referenciakeret-átadásainak tapasztalatait, s ennek alapján esetleg minden vállalat-

⁷ Vö.: Lányi [1983] tanulmányát.

nak lehetővé tenni, hogy a mai import-odaítélési rendszerben neki „járó” import egy meghatározott részét másnak átadhassa, esetleg az általa kialakított áron értékesíthesse.

Az értékesítési költtségek feloldása

Az importversenyben való helytállás nemcsak az erőforrásokhoz való hozzájutásban, azok kombinációjában, hanem a termékek, szolgáltatások értékesítésében is a mainál nagyobb mozgásteret kíván.

A növekvő importversennyel szembenező vállalatoknak lehetővé kellene tenni, hogy leadják azokat a hazai ellátási vagy szocialista szállítási feladatokat, amelyeknek kevésbé hatékony jellegéről, a vállalati termékpolitika és piacpolitika szempontjából hátrahúzó voltáról meg vannak győződve. E feladatok leadását segíthetné maga az importliberalizáció is. A könnyűipar és más iparágak területén is számos olcsó tömegtermék található, amelyek már nem állíthatók elő a termelés teljes vertikumában hatékonyan, s a teljes körű hazai ellátás, a nagy volumenű szocialista export továbbélése csak a hagyományok (s nem kis mértékben a tőkés import mennyiségi korlátozásának) merevítő hatását és nem a vállalati szintű hatékonyság szempontjainak az érvényesülését tükrözi. Az e termékeket előállító vállalatoknak — az importliberalizálást is felhasználva — lehetőséget kellene nyújtani, hogy megmerevedett kereteiktől megszabaduljanak, s a fázisszintű hatékonyságot is mérlegelve döntsenek, mely termékek, alkatrészek, műveletek azok, amelyekre nem érdemes további erőforrásokat fordítani, hanem importból, külföldi bér munkáltatásból vagy termelési kooperáció szervezésével oldható meg az igények kielégítése.⁸

A hazai árszínvonal és az árak megfelelő alakítása

Az előbbieken már többször utaltunk az importliberalizálás kapcsán felmerülő árproblémákra. Hosszabb távon várható, hogy az importliberalizáció nyomán viszonylag alacsonyabb árszint, realisabb árarányok alakulnak ki a belső piacon, valamint a hazai és a világpiaci árak között. Rövid távon ugyanakkor a liberalizálás, mivel összekapcsolódna azoknak a mesterséges korlátoknak a fokozatos lebontásával, amelyek a mai árképzési rendszert jellemzik, árszintnövekedést is előidézhethet. Láttuk, hogy az importkereslet visszafogását a kezdeti időkben a magasabb bekerülési árak szolgálnák jobban, ám azt is figyelembe kell venni, hogy a magas importárszínvonal és az importra vonatkozó túl magas effektív árfolyam elvileg az importhelyettesítés túlságos ösztönzésén keresztül visszafoghatja a vállalatok tőkés piacokra irányuló exporterőfeszítéseit (amely a fizetési mérleg megfelelő alakulását, az importliberalizáció egyik végső célját és továbbhaladásának feltételét veszélyeztetheti). Úgy tűnik, nincs olyan út, amelyen haladva ennyifajta cél felé közelíthetne az árak rendszere. Biztosat efelől azonban csak alapos vizsgálatok után lehet mondani, s csak akkor lehet egy, a továbbfejlesztés lehetőségét is magában hordozó kompromisszumos rendszert kialakítani. E vizsgálatoknak mindenképp ki kell majd terjedniük a mai tényleges import ár — hazai ár viszonyokra, a monetáris és fiskális politika keresletszabályozó lehetőségeire, az exportösztönzés hatékony és nemzetközileg elfogadott módszereire és nem utolsósorban egy, a mainál kevésbé mesterkélty alapokon nyugvó árrendszerek kialakítására.

⁸ Vö.: Hamar [1984/A, 1984/B] tanulmányait.

5. Fokozatos liberalizálás és egy hosszú távú koncepció

Az importliberalizálás időbeli lefolyását illetően korábban arra a következtetésre jutottunk, hogy egy először részleges, majd idővel fokozatosan teljessé váló importliberalizáció az, amely biztosíthatja a liberalizálásból fakadó rövid és hosszú távú előnyök kibontakozását. A liberalizálás tehát nem egy egyszeri aktus. Annak egy folyamatot kell megindítania, amely az időben előrehaladva egyre szélesebb gazdasági terület számára teszi lehetővé a szabad, csak a gazdasági környezet és a vállalatok döntései által befolyásolt behozatalt a konvertibilis devizájú gazdaságokból. Ennek megfelelően ki kell alakítani az importliberalizálás hosszú távú koncepcióját, s a részleges importliberalizáció első lépését is már ebbe kell beleilleszteni.

E hosszú távú koncepciónak mindenképp tartalmaznia kell azokat a tervezett változásokat is, amelyekkel a gazdasági vezetés az előző részben áttekintett, a liberalizálás sikerét alapvető módon befolyásoló problémák megoldását kívánja elősegíteni. Az importliberalizáció tehát nem lesz a külkereskedelmi politika belügye: a koncepció felvázolásában a pénzügyi irányításnak, az árpolitikának és az iparpolitikának is részt kell vállalnia. Az importliberalizálás sikere azt is megkívánja, hogy az átfogó jellegű hosszú távú programot a legfelső döntéshozói szinten fogadják el és széles körben hirdessék meg.

A liberalizáció fokozatainak, időzítésének kidolgozásában különösen nagy szerep hárulna az iparpolitikára. Az egyes fokozatokban liberalizálandó területek kiválasztásához ugyanis mindenképp szükség lenne arra, hogy a hazai iparirányítás reális képpel rendelkezzen a főbb termékcsoportok és termékek jelenlegi termelésének hatékonyságáról, nemzetközi versenyképességéről és ezek perspektíváiról. Nem lehetnek illúzióink arról, hogy ez az értékelés mennyire lesz teljes és megbízható, hiszen a különböző részérdekek szükségszerű megjelenése mellett alapvető fogalmi, megismerési korlátok is behatárolják egy ilyen felmérés objektivitását. Mégis szükség van egy ilyen versenyképességi skálára, nehogy a liberalizálás olyan termékeket, tevékenységeket állítson az importtal versenybe, amelyek akkor szükségszerűen alulmaradnak, de néhány év védelem és ösztönzés mellett sikeresen nevezhetnének. Versenyképességi sorrend nélkül ugyanakkor az is könnyen előfordulhatna, hogy olyan termékek, tevékenységek élveznek hosszú ideig féltő védelmet, amelyeket minden erőfeszítés ellenére a távoli jövőben sem lehetne kvalifikálni az importversenyre.

Az iparpolitikai elképzelések, értékelések korlátozott érvényét figyelembe véve ugyanakkor az tűnik megfelelő módszernek, hogy a liberalizálás első lépései döntő részben a szélsőségeket, az egyértelmű eseteket célozzák meg. Olyan, stratégiai szempontból nem jelentős termékek behozatala váljon szabaddá, amelyeket különösen magas költséggel, szélsőségesen nem hatékony módon termelnek hosszabb idő óta. Ezzel az importpolitika segítséget nyújthatna az iparvállalatok által termelt termékek túlságosan széles skálájának szűkítéséhez, az általuk kényszerűségből, az ellátóiszállítói szerep inerciája folytán fenntartott termékek, termelési fázisok leépítéséhez. Másik oldalról viszont a régi termelési profilok helyébe felvett újak kifejlesztését s megerősödését az állam protekcionista eszközeivel tudatosan segíthetné.

A hatékonyság és versenyképesség szempontjából a másik szélsőséget a valóban versenyképes termékek szűk csoportja képviseli. Ezek körében is lehetne már a kezdeti időben liberalizálni az importot. Ez ugyan egyes termékek esetében nem hozna változást a belső piacon, más termékeknél azonban szélesítené a hazai ellátás választékát, s felhívná az egyébként hatékonyan termelő hazai vállalatok figyelmét a spe-

cializálódás, illetve teljes szortiment, termékcsalád kifejlesztésének üzletpolitikai kérdéseire.

A tőkés behozatal liberalizálásának koncepciója minden bizonnyal nagy szerepet szán majd annak, hogy a liberalizálásra kiválasztott területeket, ha érdemes, már jóval a behozatal szabaddá tétele előtt felkészítse a versenyre.⁹ Itt elsősorban a liberalizálás beígéréseire gondolunk, arra, hogy a versenyre, harcra készülő hazai vállalatok ne legyenek a muníciógyűjtés lehetőségétől megfosztva. Könnyen lehet, hogy az import szabaddá tételének egy jövőbeli időpontra való beígérése a vállalatok számára nem fog elegendő figyelmeztető erővel bírni, ezért az is megfontolandó, nem lenne-e majd ennél nyomósabb figyelmeztetés, ha a liberalizálást az adott területeken a mennyiség és/vagy az ár tekintetében szakaszosan valósítanak meg (időszakról időszakra több termék beengedése, a világpiaci árhoz egyre közelebb eső áron).

Az importversenyre felkészülő vállalatok erőgyűjtésükhöz nyilván igényelni fognak közvetlen és közvetett központi segítséget. Amikor az irányítószervek ezek mértékéről döntenek, akkor azt is figyelembe kell majd venniük, hogy az így nyújtott segítség hogyan aránylik az exportfejlesztés számára biztosított előnyökhöz. Az importversenyre való felkészülés segítése ugyanis még mindig közelebb áll az importhelyettesítés, mint az exportfejlesztés támogatásához, mivel az az áru, amely sikeresen állja majd az importversenyt, valószínűleg korszerű lesz és igazodik a nemzetközi költségviszonyokhoz, de nem feltétlenül lesz sikeres exporttermék is.

Hivatkozások

- Balassa B. et. al* [1971]: The structure of protection in developing countries. John Hopkins, Baltimore.
- Balassa B, et al* [1982]: Development strategies in semi-industrial economies. World-Bank, John Hopkins, Baltimore.
- Bhagwati, J. N.* [1978]: Anatomy and consequences of exchange control regimes. Ballinger, Cambridge Mass.
- Deák J.* [1983]: A külgazdasági egyensúly és az export-import szabályozás. Külgazdaság, 1983. 9. sz.
- Gács J.* [1980/A]: Importkorlátok, hiányjelenségek és a vállalati alkalmazkodás. Konjunktúra- és Piacutató Intézet, Budapest.
- Gács J.* [1980/B]: Importszabályozás és vállalati viselkedés. Konjunktúra- és Piacutató Intézet, Budapest.
- Hamar J.* [1984/A]: A gazdaságtalan termelés importtal való kiváltásának feltételei és lehetőségei a könnyűiparban, mint a gazdaságos termelés feltétele (Kézirat). Konjunktúra- és Piacutató Intézet, Budapest.
- Hamar J.* [1984/B]: Tézisek az új KGST-egyezmény várható hatásairól a magyar textil- és ruházati iparok alkalmazkodóképességére (Kézirat). Konjunktúra- és Piacutató Intézet, Budapest.
- Kornai J.* [1980]: A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Krueger, A. O.* [1978]: Liberalization attempts and consequences. Ballinger, Cambridge, Mass.
- Lányi K.* [1983]: Az exportösztönzés, az importpolitika és a strukturális alkalmazkodás néhány problémája a mai magyar gazdaságban (Kézirat). Konjunktúra- és Piacutató Intézet, Budapest.
- Oblath G.* [1985]: Árrendszer és import verseny (Kézirat). Konjunktúra- és Piacutató Intézet Budapest.
- Riecke W.* [1985]: Árfolyam és áralakulás. Figyelő, 1985. június 27.

⁹ Deák [1983] az importliberalizálásra részletes programot vázol fel, ennek itt csupán néhány elemét veszük át.